

شناخت مفهومی و جرم انگارانه جاسوسی در حقوق کیفری سنتی و حقوق فن آوری اطلاعات

مجتبی انصاریان^۱

جواد منزوی بزرگی^۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۰۳/۱۶

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۰۵/۱۸

چکیده

جاسوسی در هر دوره‌ای از تاریخ با شکل‌های مختلف وجود داشته است. از زمان شکل‌گیری اولیه اجتماع تا تشکیل ملت دولت‌ها بعد از عهدنامه وستفالی ۱۶۴۸ میلادی تا زمان امروز که اطلاعات ویژگی مهم عصر حاضر است، جاسوسی در دو فضای عمده یا بر اساس مشاهده و کسب اطلاعات با تکیه بر حواس و خلاقیت انسانی و یا در فضای مجازی و با استفاده از ابزارهای موجود در آن همچون رایانه صورت می‌گیرد.

این پژوهش پس از تشریح مفاهیم و طبقه‌بندی‌های مختلف در حوزه جاسوسی، به بررسی قوانین موجود و مرتبط به جاسوسی در حقوق کیفری سنتی و فن‌آوری اطلاعات و در پایان به ارائه راهبرد و پیشنهاد به منظور کاهش جاسوسی پرداخته است. این پژوهش کاربردی است و ابزارهای جمع‌آوری اطلاعات از روش‌های کمی، استفاده از داده‌های آماری موجود و از روش کیفی، ابزار مطالعه اسناد و متون مدنظر می‌باشد. در روش پژوهش با توجه به این که در مقاله حاضر برخی مفاهیم تبیین می‌گردند، روش توصیفی مورد استفاده قرار گرفت و در عین حال به منظور کشف روابط پدیده‌ها، فرآیندها، موضوعات و بررسی عوامل بروز آن‌ها از روش تحلیلی نیز استفاده گردید.

هدف پژوهش عبارتست از بازشناسی دقیق مفهوم جاسوسی در حقوق ایران و مذاقه در حوزه شناخت قانون و مجازات‌های مدنظر که نتیجه آن آگاهی‌بخشی به قسمت‌هایی است که کارکنان آنان در معرض جاسوسی و تهدیدهای مربوط می‌باشند. به صورت کلی به عنوان نتیجه این پژوهش می‌توان گفت که آگاهی‌رسانی در خصوص مواد قانونی و مجازات‌ها و از طرفی تقویت نظارت ارشادی همراه با نظارت تعقیبی از عوامل مهم کاهش جرم جاسوسی و جرایم مربوط می‌باشد.

کلید واژه‌ها:

جاسوسی / حقوق کیفری / حقوق فن‌آوری اطلاعات.

۱. دکتری حقوق بین‌الملل، عضو هیات علمی دانشگاه پیام نور استان قزوین. M_Ansarian@pnu.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری مطالعات امنیت ملی دانشگاه عالی دفاع ملی. j.monzavi@sndu.ac.ir

مقدمه

حس رقابت، از مهم‌ترین و مفیدترین ویژگی‌های امیال انسانی است. شاید بتوان گفت بسیاری از بزرگ‌ترین ابداعات و برطرف نمودن مشکلات و موانع در راه پیشرفت انسان‌ها و کشورها برقراری رقابت است. در این مسیر بازیگران در سطوح مختلف تلاش می‌کنند اطلاعاتی که از مؤلفه‌های مهم در راه پیشرفت می‌باشد را کسب کنند.

حال درکشاکش رقابت بین بازیگران، از جمله به دلیل محدودیت در منابع و تلاش برای بهتر بودن، در مواقعی رقابت جای خود را به ستیزه‌جویی داد که جاسوسی در این فرآیند از نقش مهمی برخوردار شد. در خصوص جاسوسی تفاوت زمان حاضر با گذشته در آن است که ابزارهای جاسوسی در دست شهروندان و اشخاص حقوق خصوصی قرار گرفته و موجب گسترش جاسوسی و نقض حریم خصوصی افراد شده است. "بر طبق تخمین وزارت امور خارجه ایالات متحده بیش از ۷۰۰ هزار دستگاه جاسوسی در سال در آمریکا به فروش می‌رسد که این تعداد جدا از دستگاه‌های ساخته شده توسط افراد در منازل خود می‌باشد"^۱. (<http://www.floridasoundmasking.com>).

پژوهش حاضر در زمره حقوق جنایی ماهوی^۲ است. این حقوق که «حقوق جنایی بنیادی» نیز نامیده می‌شود، در برگیرنده مجموعه قوانین و مقرراتی است که به تعریف جرم‌ها، شرایط مسئولیت جنایی و پیش‌بینی نوع و میزان پاسخ‌ها نسب به بزهکار

۱. <http://www.floridasoundmasking.com> ۷-August-۲۰۱۳

۲. substantive criminal law

می‌پردازد. به دیگر سخن، حقوق جنایی ماهوی شامل قواعدی است که از ذات و ماهیت مسایل جنایی سخن می‌گوید" (نوربها، ۱۳۷۵: ۲۲) اما به جهت کاربردی بودن پژوهش، به دنبال سیاست جنایی است. سیاست اشاره شده در بردارنده مطالعه اقدام‌ها و تدابیر متنوعی است که دولت و جامعه مدنی برای پیشگیری از جرم، انحراف و حمایت از مجنی‌علیه‌های مستقیم و غیرمستقیم پیش‌بینی می‌کنند(کی‌نیا، ۱۳۷۶: ۲۶). همچنین از آنجایی که این پژوهش مجموعه قوانین و مقررات در خصوص جاسوسی در بخش حقوق کیفری سنتی و حقوق سایبر را بیان می‌کند، در حوزه حقوق جنایی شکلی که قواعد مربوط به تشکیلات قضایی، صلاحیت دادگاه‌ها، کشف جرم، تشریفات تعقیب، تحقیق، محاکمه متهم، اجرای احکام جنایی، وظایف مقام‌های قضایی و ضابطان قضایی و حقوق متهمان و مجنی‌علیه‌ها را مورد بحث قرار می‌دهد(آشوری: ۱۳۷۵، ۷)؛ می‌باشد.^۲

الف. کلیات

۱/الف. بیان مسئله

با وجود قانون شاید تعریف کردن از مفاهیم حقوقی به خصوص کیفری، اقدام درستی نباشد، اما از آن جا که قانون ایران جاسوسی را تعریف نکرده است و از طرفی در هر پژوهشی، پژوهشگر باید تعریف مدنظر خود البته در چارچوب مفاهیم مشخص و تبیین شده ارایه کند، این پژوهش نیز جاسوسی را تعریف نموده است. جاسوسی کسب غیر مجاز اطلاعات طبقه‌بندی شده، اعم از رسمی توسط نهادهای حاکمیتی یا غیررسمی که به صورت اسرار، طرح‌ها و برنامه‌های آینده یک نهاد مشخص شده است و حتی تلاش و اقدام مقدماتی و ایجاد زمینه برای ارایه غیرمجاز اطلاعات طبقه‌بندی شده رسمی و غیررسمی (نه اطلاعات آشکار) به صورت غیرمجاز به افراد داخلی و خارجی می‌باشد. البته لازم به ذکر است که صرفاً احراز قصد و نیت برای دسترسی به اطلاعات، جاسوسی

---

۱. procedural criminal law

۲. در این قسمت از نظریات جناب آقای دکتر علی شجاعی استفاده گردید.

قلمداد نمی‌شود. جاسوسی، جرمی است مطلق و نیاز به نتیجه ندارد و به محض انتقال اطلاعات، جاسوسی تحقق می‌یابد و ورود خسارت بر امنیت و منافع کشور شرط نمی‌باشد. جرم جاسوسی از این جهت مهم است و باید مورد بررسی و پژوهش قرار گیرد، زیرا کسی که متهم به جاسوسی می‌شود هم آبرو و حیثیتش در معرض از بین رفتن است و هم ممکن است جانش به حکم قانون گرفته شود، پس بحث و بررسی حقوقی در خصوص جاسوسی به خصوص در ایران که تغییر نظام در آن با انقلاب اسلامی صورت گرفته، مهم و لازم است.

۲/الف. اهمیت و ضرورت تحقیق

در جرایمی چون کلاهبرداری، سرقت، توهین به اشخاص، ضرب و جرح یک یا چند نفر به صورت کلی یا جزیی آسیب می‌بیند یا در جرایمی چون روزه‌خواری در ملاءعام، مصرف مشروبات الکلی بنا بر آن که دستور الهی نقض شده است، مجازات اعمال می‌شود، اما در جامعه خطاب جرایم علیه امنیت کشور، به خصوص جرم جاسوسی و جرایم مشابه همچون افشای عمدی اطلاعات، بسیار گسترده است. چنانچه ممکن است در پی افشای عمدی اطلاعات یا جاسوسی، آسیب‌ها و ضررهای جبران‌ناپذیری بر یک کشور وارد شود و امنیت سخت‌افزاری و اقتصادی بخش یا کل مردم در برهه‌ای از زمان تحت تاثیر قرار گیرد. به همین دلیل پژوهش و تلاش علمی و حقوقی در این مسیر از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است. چرا که با توجه به بعد تخریبی گسترده جاسوسی و افشای عمدی اطلاعات به نسبت دیگر جرایم و از طرفی امکان نقض حقوق متهم و حقوق شهروندی لازم است پژوهش‌ها و مطالعات بیشتری نیز نسبت به آن صورت گیرد.

۳/الف. هدف‌های تحقیق

هدف نهایی این پژوهش آن است که با پرداختن به مسئله جاسوسی به صورت علمی و حقوقی، سهمی در کاهش این جرم و در مجموع جرایم علیه امنیت و آسایش

عمومی به طور کلی و امنیت ملی به طور خاص داشته باشد. زیرا نگارندگان معتقدند که آگاهی‌رسانی در خصوص جرم جاسوسی و فعالیت‌های غیرمجازی که جاسوسی و افشای عمدی اطلاعات را در بر می‌گیرد، از طرفی تبعات جرم‌های اشاره شده برای شهروندان، به خصوص کارکنان نهادهای نظامی و حاکمیتی موجب کاهش این نوع از جرایم می‌شود.

از اهداف این پژوهش، مذاقه بر سر مفاهیم نزدیک به جاسوسی می‌باشد که با تمرکز بر آن و مرزگذاری مفهومی به لزوم توجه و دقت بر تعریف دقیق جرایم خواهیم رسید. چنانچه مراجع قضایی در برخورد با هر کدام از جرایم نزدیک به جاسوسی از درهم‌آمیختگی حقوقی خودداری کنند.

۴/الف. سؤال‌های تحقیق

سؤال اصلی این پژوهش توصیف دقیق جاسوسی در حوزه حقوق کیفری سنتی و حقوق فن آوری اطلاعات می‌باشد.

سؤال‌های فرعی:

۱. انگیزه‌های جاسوسی از منظر جرم‌شناسی چیست؟
۲. جاسوسی به چه روش‌هایی ارتکاب می‌یابد؟
۳. میان جاسوسی اینترنتی و رایانه‌ای چه تفاوتی قابل تصور است؟
۴. تفاوت و تشابه جرم جاسوسی در حقوق کیفری سنتی و حقوق فن آوری اطلاعات چیست؟

۵/الف. فرضیه‌های تحقیق

حوزه جاسوسی از منظر اجرای جاسوسی و مقررات حاکم بر آن در حقوق کیفری سنتی با حقوق فن آوری اطلاعات با وجود شباهت‌هایی، متفاوت می‌باشد. انگیزه‌های جاسوسی از منظر جرم‌شناسی به شخصی، ایدئولوژیک، انتفاع، انتقام‌جویی، حسادت، ماجراجویی و شهرت‌طلبی قابل تقسیم است.

جاسوسی با روش‌های انسانی، تلفنی، ابزارهای فنی، الکترونیکی، فن‌آوری ماهواره‌ای و کابل‌های برق صورت می‌گیرد.

جاسوسی رایانه‌ای با استفاده از نرم‌افزارها و دستگاه‌های مرتبط با رایانه مانند فلش (معمولی و از نوع جاسوسی آن) صورت می‌گیرد، اما به جاسوسی در فضای مجازی با وجود شبکه اینترنت، جاسوسی اینترنتی گفته می‌شود.

در مورد تشابه جرم جاسوسی در حقوق کیفری سنتی و حقوق فن‌آوری اطلاعات (فضای مجازی) باید گفت در هر مورد تعریفی از جرم جاسوسی به عمل نیامده است و در مورد تفاوت باید گفت که در حقوق کیفری سنتی، اطلاعات و اسناد به چهار گروه طبقه‌بندی شده‌اند، اما در قانون جرایم رایانه‌ای که آن را مصداق حقوق فن‌آوری اطلاعات در ایران باید دانست با کاهش طبقه‌بندی مواجه می‌باشیم.

ب. ادبیات نظری

۱/ب. جمع‌آوری اطلاعات و جاسوسی

جمع‌آوری اطلاعات بر دو گونه آشکار و پنهان قابل تصور است. جاسوس‌ها صرفاً به دنبال اسناد طبقه‌بندی شده و به خصوص اطلاعات سری و بکلی سری نمی‌باشند، بلکه آنان در تلاش برای کسب اطلاعاتی که هنوز در قالب نامه‌ها و طرح‌های دارای طبقه‌بندی قرار نگرفته نیز می‌باشند، چرا که آن اطلاعات غیرطبقه‌بندی شده می‌تواند هدف و محور جاسوسی یا وسیله‌ای برای رسیدن به اهداف اطلاعاتی جاسوس باشد. علاوه بر آن که بسیاری از اطلاعات آشکار و بدون طبقه‌بندی نیز می‌تواند تأمین‌گر اهداف جاسوسان باشد.

این که کارمندی (نظامی^۱ و اداری) بدون دستور سلسله مراتب، حتی در راستای وظایف محوله، به جمع‌آوری اطلاعات مبادرت ورزد یا شهروندی^۱ اطلاعات دارای

۱. افراد نظامی به استناد ماده قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح عبارتند از:

الف. کارکنان ستاد کل نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران و سازمان‌های وابسته؛

ب. کارکنان ارتش جمهوری اسلامی ایران و سازمان‌های وابسته؛

طبقه‌بندی را جمع‌آوری نماید، حتی اگر مشخص نشود که وی آن اطلاعات را به فرد خارجی یا رابط یک سازمان اطلاعاتی خارجی واگذار نموده است، باید در نظام حقوقی اقدام مذکور به عنوان جاسوسی جرم انگاری شود و البته در تعیین مجازات جمع‌آوری اطلاعات دارای طبقه‌بندی با تسلیم آن فرق قایل شد. بنابراین هم صرفاً جمع‌آوری غیرمجاز اطلاعات طبقه‌بندی شده و هم ارایه آن به فرد غیر صلاحیت‌دار اعم از هم‌میهن یا خارجی، باید جاسوسی محسوب شود اگر چه که ارایه‌دهنده آن خود به جمع‌آوری اقدام کرده یا اطلاعات را از فرد دیگری دریافت کرده باشد.

منظور از اطلاعات آشکار، اخباری است که در اسناد و منابع طبقه‌بندی شده درج نشده و از آن جایی که انتشار آن برای عموم بدون محدودیت یا در دسترس مردم بوده ممکن است در نشریات، رسانه‌های دیداری و شنیداری و تارنماها انعکاس یافته است.

نکته ای که در اینجا باید توجه شود آن است که آیا اگر فردی به نیابت از شخص خارجی به جمع‌آوری اخبار از منابع آشکار اقدام کند و آن را پس از دسته‌بندی یا تجزیه و تحلیل به شخص خارجی تحویل دهد مرتکب جاسوسی شده است؟ آیا می‌توان گفت چون از فردی خارجی دستور گرفته است که اطلاعات مربوط به کشور را جمع‌آوری نماید جاسوس است یا می‌توان اظهار داشت از آن جایی که اطلاعات از طبقه‌بندی برخوردار نبوده و این اقدام را هیئت‌های دیپلماتیک (مجموع مأموران دیپلماتیک دایم یک کشور را در کشور دیگر (دولت میزبان) هیئت دیپلماتیک می‌گویند. (ضیایی بیگدلی،

ج. کارکنان سپاه پاسداران انقلاب اسلامی ایران و سازمان‌های وابسته و اعضای بسیج سپاه پاسداران انقلاب اسلامی؛

د. کارکنان وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح و سازمان‌های وابسته؛

ه. کارکنان مشمول قانون نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران؛

و. کارکنان وظیفه از تاریخ شروع خدمت تا پایان آن؛

ز. محصلان - موضوع قوانین استخدامی نیروهای مسلح - مراکز آموزش نظامی و انتظامی در داخل و خارج از کشور و نیز مراکز آموزش وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح؛

ح. کسانی که به طور موقت در خدمت نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران هستند و طبق قوانین استخدامی نیروهای مسلح در مدت مزبور از اعضاء نیروهای مسلح محسوب می‌شوند.

۱. منظور تبعه می‌باشد.

۱۳۸۷: ۴۳۲)؛ مستقر در سفارت‌خانه‌های خارجی نیز می‌توانند اقدام نمایند پس جاسوسی محسوب نمی‌شود؟

ماده ۵۰۱ قانون مجازات ایران مصوب ۱۳۷۵ غیر از اسرار از واژه نقشه‌ها، اسناد، تصمیم‌های داخلی و خارجی یاد می‌کند که اگر کسی اطلاعات مذکور را به فردی ارائه دهد که صلاحیت دسترسی به آن را ندارد به نحوی که متضمن جاسوسی باشد، به یک تا ده سال محکوم خواهد شد. عبارت اساسی در این جمله "به نحوی که متضمن جاسوسی باشد" است که نشان‌دهنده استفاده رقیب یا دشمن دولت ایران از آن اطلاعات به نفع خود و به ضرر ایران می‌باشد، در غیر این صورت اگر اسناد یا تصمیم‌های داخلی و خارجی به طور عموم اعلام شده باشد تحت عنوان "متضمن جاسوسی" قلمداد نمی‌شود. «افشا یا انتشار مطالبی که در هر روزنامه، نشریه یا کتاب ممکن است یافت شود، مطمئناً جاسوسی نخواهد بود». (اظهارات بهمن کشاورز وکیل دادگستری، درج شده در: ۱۶-۰۶-۱۳۹۲، <http://www.h84.blogfa.com>).

بنابراین تنها اطلاعات دارای طبقه‌بندی در هر نهاد و سازمان که صرفاً افراد مشخصی از آن سازمان یا دیگر نهادهای مرتبط می‌توانند از آن با خبر شوند، اگر توسط کسی جمع‌آوری و به شخص خارجی داده شود، در حکم جاسوسی قلمداد می‌گردد. زیرا امنیت اطلاعات به معنی حفظ محرمانه بودن اطلاعات که درون خود یکپارچگی و قابل دسترس بودن اطلاعات برای افراد صلاحیت‌دار است را خدشه‌دار نموده است. به عنوان مثال اگر فرد ایرانی اطلاعات مربوط به بودجه بعضی از قسمت‌های یک نهاد که اعلام عمومی نمی‌شود را در دسترس شخص خارجی قرار دهد می‌تواند تحت شمول ماده ۵۰۱ قرار گیرد.

۲/ب. ویژگی و شگردهای سازمان‌های جاسوسی

ویژگی‌های جاسوسی در سطح دولتی (نه اشخاص حقوق خصوصی) را می‌توان به شرح زیر اشاره داشت:

۱. اولین خصوصیت جاسوسی، تفحص، تجسس، تفتیش و کسب اطلاعات مخفی و محرمانه است.

۲. ارابه غیرمجاز اطلاعات به دیگر بازیگران بین‌المللی اعم از دولت‌های دوست و دشمن،^۱ افراد، سازمان‌های بین‌المللی دولتی و خصوصی، نهضت‌های آزادیبخش؛ اطلاعاتی که ممکن است به صورت متقلبانه و با تجسس غیرقانونی کسب شده باشد یا اطلاعاتی که بر حسب وظیفه، جاسوس در اختیار داشته اما به بازیگر دیگری به صورت غیرمجاز واگذار کرده است.

۳. قصد تسلیم اطلاعات به فرد یا افرادی که صلاحیت دسترسی به آن اطلاعات را ندارند. این متغیر از عناصر اصلی جاسوسی و تمیز بین جاسوس و سهل‌انگار در امور حفاظتی می‌باشد.

در حوزه شگردهای جاسوسی، یکی از روش‌های مهم مأموران اطلاعاتی در به دام انداختن اشخاص حقیقی و حقوقی اعم از کارمندان و نمایندگان سیاسی و اداری یک کشور، بهره‌گیری از روش‌های غیراخلاقی است. بدین ترتیب که سازمان جاسوسی با ایجاد صحنه‌سازی زمینه آشنایی فرد موردنظر را با مأمور یا عامل خود که از زنان آموزش‌دیده می‌باشد، فراهم می‌کند تا شخص موردنظر به صورت تصادفی با وی آشنا شده و زمینه تقرب او به سازمان جاسوسی حاصل شود. در این خصوص ژنرال «پروسی دکر» در کتاب «جنگ کوچک» می‌نویسد: رازی را که زنان یا کشیش‌ها (روحانیون ادیان) نتوانند کشف کنند به احتمال هرگز برملا نخواهد شد. (مرادی،: ۱۳۹۲: ۹۰)؛ یکی از شگردهای سازمان‌های جاسوسی نشر آگهی برای جذب جاسوس به عنوان همکار و البته کمتر کارمند رسمی و دایمی می‌باشد، چرا که کارمندان رسمی از اطلاعات زیادی با

---

۱. ذکر کلمه دشمن نه از معنی حقوقی بلکه از منظر علوم اطلاعاتی است. وگرنه همه دولت‌های شناسایی شده از آن جایی که از حاکمیت مساوی برخوردارند باید دوست و همیار یکدیگر باشند.

طبقه‌بندی بالا از نحوه کار، موقعیت‌ها و مکان‌ها، همکاران و راهبردهای سازمان اطلاعاتی برخوردارند. اما همکاران و منابع سازمان‌های جاسوسی تنها در راستای یک سری مأموریت‌های ویژه و در حوزه‌ای خاص صلاحیت همکاری و کسب اطلاعات پیدا می‌کنند.

بعضی از سازمان‌های جاسوسی برای آن که اتباع خود امکان رفت و آمد آزاد و بدون محدودیت در کشور موردنظر خود برای جاسوسی را ندارند و از طرفی رابطه با آن کشور دوستانه نمی‌باشد، از اتباع دیگر کشورها برای جاسوسی استفاده می‌کنند.

۳/ب. انگیزه‌های جاسوسی از منظر جرم‌شناسی

۱. شخصی

۲. ایدئولوژیک

انگیزه‌های جاسوسی به شخصی و ملی تقسیم می‌شود. شخصی به عوامل چون ایدئولوژی، انتفاع، انتقام‌جویی، حسادت و نارضایتی، ماجراجویی و شهرت‌طلبی تقسیم می‌گردد. ایدئولوژی مجموعه‌ای از باورهای مشخص شده توسط یک مکتب فکری است که برای پیروانش بایدها و نبایدهایی مشخص می‌کند و به آنان دستور می‌دهد که از ارزش‌ها و هنجارهای تجویز شده پیروی کنند. یکی از ایدئولوژی‌های معروف در تاریخ که در نظریه و عمل شکست خورد مارکسیسم (اساس مارکسیسم بر واژگونی نظام سرمایه‌داری از طریق انقلاب کارگران و لغو مالکیت خصوصی بر ابزار تولید و ایجاد جامعه‌ای بی‌طبقه با مردمی آزاد و برابر و در نتیجه پایان از خودبیگانگی انسان بود. رجوع به شومپتر: ۱۳۷۵ و بشریه: ۱۳۷۴)؛ بود. این ایدئولوژی در عالم جاسوسی محرک بسیاری از جاسوسان بود تا آن جا که به خاطر آن دوستان غیرمفکر و حتی کشور خود را فدای آرمان‌ها و شعارهای مارکسیستی نمودند تا ایده توهمزای تسخیر دنیا توسط یک نظر عملی شود.

۳. انتفاع (مالى، ارتقا مقام، كسب تابعيت يا اجازه تحصيل و...)

انتفاع در عرصه‌هاى مختلف يكى از انگيزه‌هاى مهم جاسوسى است و درصد قابل توجهى از جاسوسان با اين عامل در فعاليت‌هاى جاسوسى ورود پيدا مى‌كنند. كسب پول، انگيزه مهمى در انگيزه‌هاى جاسوسى است. عاملى كه هم در به اختيارگرفتن منابع داخلى و جاسوسان خارجى در تأمين منافع عمومى و خصوصى نقش مؤثرى دارد.

۴. انتقام‌جوئى، حسادت (بر عليه مأموران دولتى، هم‌رزم‌ها و همكاران ...) و نارضائتى جاسوس‌ها هميشه به دلايل مادى و كسب انتفاع در زمينه‌هاى مختلف به جاسوسى مبادرت نمى‌ورزند. جاسوسانى با جدت و صداقت به هاديان^۱ خود صرفاً به خاطر انتقام‌جوئى و وارد نمودن آسيب و خسارت به آن واحدى كه در آن مشغول بوده‌اند خدمت كرده‌اند. يكى از نمونه‌هاى حسادت ماجراى جاسوسى «دانييل جيمز» مترجم ارتش بریتانیا برای ایران می‌باشد. پس از دستگيرى وى و آغاز محاكمه "در دادگاه گفته شد كه سرجوخه جيمز بر اين باور بود كه به دليل حسادت و نژادپرستى (او متولد ايران است) از گرفتن ترفيع محروم مانده، او (قبل از دستگيرى) به يكى از همكارانش گفته بود: آنها به سزای اعمالشان خواهند رسيد" (<http://www.aftabir.com>).

۵. ماجراجوئى و شهرت طلبى

جاسوسى اقدامى ماجراجويانه و همراه با خطر است. عده‌اى به دليل علاقه شديد به ماجراجوئى و حتى زندگى غيرعادى همراه با چاشنى خطر به سوى سازمان‌هاى جاسوسى گرايش پيدا مى‌كنند. البته اين نکته‌اى است كه سازمان‌هاى مذكور نيز از آن در بسيارى از مواقع استفاده مى‌كنند و به احتمال در گزينش كاركنان به صورت رسمى و همكار، خواهان آن هستند كه متقاضيان از اين حس برخوردار باشند.

---

۱. در علوم اطلاعاتى به مأمور سازمان جاسوسى حريف كه وظيفه ارايه محورهاى جاسوسى و تشويق جاسوس را دارد هادى مى‌گويند.

شهرت‌طلبی نیز یکی از دلایل گرایش به سوی سازمان‌های اطلاعاتی است. به دلیل طبقه‌بندی بالای این سازمان‌ها و همچنین عملیات‌های آن‌ها، کارکنان و مأموران عملیاتی نمی‌توانند شرح اقدام‌ها، خلاقیت‌ها، فداکاری‌های خود را مکتوب یا به صورت شفاهی عرضه کنند، اما بسیاری از مأموران با این انگیزه که حداقل نزد همکاران خود به شهرت برسند یا در موقع مقتضی اطلاعات و شرح عملیات‌های خود را بازگو کنند، به فعالیت‌های اطلاعاتی مبادرت می‌ورزند.

۴/ب. لزوم مبارزه با جاسوسی

"جاسوسی، امنیت و آرامش جامعه را برهم می‌زند و جرم‌انگاری آن نیز از جهت اختلال در نظم عمومی انجام شده است."^۱ بنابراین از آن جا که جاسوس با اقدام‌های آشکار و پنهان خود، موجب اختلال در امنیت و آرامش جامعه می‌شود، باید با جاسوسی مبارزه نمود. شاید به نظر رسد اگر عده‌ای با تحقق هدف منافع ملی و به خاطر آسایش و رفاه هموطنان خود به جاسوسی رو می‌آورند چرا باید با آن مبارزه کرد. این بحث از آن جایی لازم و مشروع محسوب می‌شود که دانسته شود همه اقدام‌های جاسوسی در راستای دفاع از میهن نمی‌باشد، بلکه بسیاری از فعالیت‌های جاسوسی به منظور دخالت در امورداخلی کشورهای دیگر یا کسب اطلاعات اقتصادی و دانش شرکت‌هایی می‌باشد که با پژوهش‌های فراوان و هزینه‌های زیاد به موفقیت رسیده‌اند.

جریان آزاد اطلاعات علاوه بر تحقق آزادی، امنیت را نیز به ارمغان می‌آورد به همین دلیل باید با اختلال‌گران آن مبارزه نمود. اطلاعات که مؤلفه اصلی عصر حاضر است و "شاید بتوان گفت با وجود شبکه جهانی اینترنت، در هرزمینه‌ای اطلاعات پایه‌ای مسئله مورد جستجو در دسترس همگان وجود دارد و از طرفی اطلاعات شخصی کاربران، داده‌های فنی که پایه خدمات بزرگی هم چون آب رسانی، شبکه‌های برق‌رسانی و غیره می‌باشد و وجود اطلاعات حساس نظامی و استراتژیک در شبکه‌های کوچک بومی،

۱. نوشته دکتر علی آزمایش جهت تذکر به نویسنده در بحث لزوم مبارزه با جاسوسی.

تحقق عنصری اصلی را طلب می‌کند که آن نیز امنیت سراسری می‌باشد تا کلیه اشخاص بتوانند در محیطی امن با کمک فن‌آوری موجود از زندگی آرام استفاده کنند" (Francis Géré: ۲۰۰۹, ۱۶).

۵/ب. حوزه‌های جاسوسی

۱. نظامی

دستیابی به اطلاعات نظامی شامل توانایی‌ها و امکانات دشمن و رقیب، یکی از اهداف مهم جاسوسی طی سالیان متمادی می‌باشد. اطلاع از توان انسانی، تعداد و چگونگی بکارگیری آن‌ها، تجهیزات و از طرفی نقشه‌های نظامی در جنگ، از محورهای مهم جاسوسی در طول محاصرات می‌باشد. به اعتقاد «جان کیگان» نویسنده کتاب «تاریخ جنگ» اطلاعات و اقدام‌های مربوط به آن نقش بارزی در موفقیت‌های جنگی دارد (Keegan: ۲۰۱۲).

۲. سیاسی

جاسوسی و عملیات‌های موفق آن می‌تواند نقشی بسیار مثبت و کم‌هزینه‌تری از نظر نیروی انسانی، پول و زمان به نسبت مخاصمه‌های طولانی و فرسایشی داشته باشد. سازمان‌های جاسوسی با طرح‌ریزی‌های دقیق توانسته‌اند با فریب دشمن در جبهه جنگ یا در زمان صلح مسلح مانع از تقویت نظامی دشمن خود شوند. به مانند سرنگون کردن دولت ملی دکتر مصدق با همکاری چهره‌های سرشناس داخلی توسط انگلستان به واسطه اقدام‌های اطلاعاتی و جاسوسی که توسط وزیر امور خارجه پیشین دولت انگلستان آقای «جک استراو»^۱ در برنامه نوبت شما تلویزون بی بی سی فارسی مورد اشاره قرار گرفت. "سرویس اطلاعات مخفی انگلستان به شدت در قضیه سرنگونی نخست‌وزیر ایران در سال ۱۹۵۳م. و بازگرداندن قدرت شاه شرکت

---

۱. وی کتابی به نام آخرین بازمانده (The Last Standing) در سال ۱۳۹۱ منتشر نمود و از تاریخ روابط ایران و انگلیس و محور شرارت خواندن ایران اظهار تأسف نمود.

داشت. "(ریجلسون: ۱۳۷۴، ۳۹)؛ اگر این اقدام توسط قدرت نظامی صورت می‌گرفت علاوه بر متحد کردن ایرانیان در برابر انگلستان، هزینه بسیاری بالایی برای آنان به همراه داشت و احتمال موفقیت آن اندک می‌گردید.

۳. اقتصادی و صنعتی

اگر بخواهیم تفکیک درست و مشخصی داشته باشیم باید جاسوسی اقتصادی را جاسوسی از اطلاعات اقتصادی، آمارهای محرمانه مربوط به آن و بودجه‌های دارای طبقه‌بندی نهادهای مختلف حاکمیتی و تصدی‌گری دانست. جاسوسی صنعتی، کسب اطلاعات فنی، علمی و صنعتی شرکت‌ها^۱ و مؤسسه‌های تولیدی و دانش‌بنیان اعم از دولتی و خصوصی است. بنابراین در جاسوسی اقتصادی، کسب نامشروع اطلاعات اقتصادی یک کشور مدنظر قرار می‌گیرد و در جاسوسی صنعتی هدف، اطلاعاتی است که پایه تولید، ابتکار و اختراع کالاهای تولید شده یا کالاهایی که در آینده تولید خواهد شد، می‌باشد.

نباید تصور نمود فقط کشورهایی که بین آن‌ها رابطه دوستانه حاکم نمی‌باشد از یکدیگر به جاسوسی به خصوصی از نوع صنعتی آن اقدام می‌کنند، بلکه کشورها و شرکت‌هایی که رابطه مسالمت‌آمیز و همکاری میان آن‌ها وجود دارد نیز از یکدیگر جاسوسی می‌کنند. "پیترو شوایزر" کتابی را تحت عنوان «جاسوسی دوستانه: چگونه هم‌پیمانان آمریکا برای دزدی اسناد محرمانه ما از جاسوسی اقتصادی استفاده می‌کنند»؛ نوشت و بیان نمود که اسرائیلی‌ها به شدت از بزرگ‌ترین هم‌پیمان خود یعنی آمریکا در زمینه‌های مختلف جاسوسی می‌کنند" (Schweizer: ۱۶۰-۱۷۹، ۱۹۹۳) به نقل از (ناشری، ۱۳۹۱: ۴).

۱. شرکت و مؤسسه بر خلاف تفاوتشان در حقوق اداری، در اینجا معنی یکسان دارد.

۴. هنری

عنوان جاسوسی هنری به این دلیل بکار برده شده تا استفاده سازمان‌های جاسوسی را از مقوله زیبا و ظریف هنر را نشان دهد. سازمان‌های مذکور از هنر به عنوان ابزاری برای نزدیکی به هنرمندان و تأثیرگذاری بر آنها، بکارگیری و حتی استخدام آنها استفاده می‌کنند. از این نظر استخدام ذکر گردید چرا که بسیاری از سازمان‌های جاسوسی به هنرمندان به عنوان افرادی خلاق، با حوصله و مناسب برای کار حتی به صورت رسمی در سازمان‌های اطلاعاتی نگاه می‌کنند و بسیاری از افراد موردنظر جهت استخدام را از دانشکده‌های هنر دانشگاه‌ها تحت نظر می‌گیرند. "اکثر کارکنان آژانس اطلاعات مرکزی، فارغ‌التحصیلان دانشگاه‌های هاروارد و ییل بودند و تعداد زیادی از آنان نیز از مجموعه‌داران هنری به شمار می‌آمدند یا در اوقات فراغتشان به نوشتن کتاب‌های رمان مشغول بودند" (<http://www.independent.co.uk>).

۶/ب. روش‌های ارتکاب جاسوسی

۱. جاسوسی نیروی انسانی

منظور از جاسوسی نیروی انسانی، کسب اطلاعات از طریق مشاهده و تحصیل اسناد و مدارک به صورت حضوری توسط جاسوسان و منابع سازمان‌های اطلاعاتی می‌باشد. این نوع جاسوسی تحت عنوان جاسوسی سنتی نیز شناخته می‌شود. در زمانی که دستگاه‌ها و تجهیزات مختلف پیشرفته وجود نداشت تمام اقدام‌ها و عملیات‌های جاسوسی توسط نیروی انسانی صورت می‌گرفت. هنوز استفاده از نیروی انسانی در جاسوسی نقش اصلی را دارد، زیرا با وجود نیروی انسانی است که بسیاری از نقشه‌ها، عکس‌ها و مدارک؛ بررسی، رمزگشایی و تحلیل می‌شود. از طرفی بهره‌برداری از بسیاری از تجهیزات پیشرفته نیز با وجود جاسوسان آموزش‌دیده و دقیق صورت خواهد گرفت.

۲. جاسوسی تلفنی

تلفن یکی از ابزارهای مورد استفاده در عصر حاضر از منظر حفظ اطلاعات شخصی، (برای مطالعه در خصوص دو عنصر حریم خصوصی و تجسس در تلفن همراه رجوع

شود به: (Catania: ۲۰۱۱ - Liroy: ۲۰۱۰)؛ اداری و سیاسی؛ وسیله‌ای حایز اهمیت است. جاسوسی تلفنی، جمع‌آوری غیرمجاز اطلاعات از طریق تماس تلفنی است. نتیجه آن، بیان غیرمجاز اطلاعات است توسط شخص مورد خطاب تماس گیرنده که اغلب از روی نادانی، سهل‌انگاری و خطای حفاظتی صورت می‌گیرد. در این فرآیند، جاسوس تلفنی ممکن است برای جلب اعتماد هدف خود، قسمتی از واقعیت‌ها و اطلاعات در حوزه‌ای که قصد تخلیه اطلاعات دارد را بیان کند. جاسوسی تلفنی با تخلیه اطلاعاتی ارتباط و نزدیکی زیادی دارد. "متداول‌ترین نوع تخلیه اطلاعاتی استفاده از ارتباطات تلفنی است و به همین دلیل به این سبک از جمع‌آوری اطلاعات «جاسوسی تلفنی» و «تخلیه تلفنی» نیز گفته می‌شود" (حبیبی، ۱۳۸۹: ۱۰۶).

۳. جاسوسی به وسیله ابزارهای فنی، الکترونیکی و فن‌آوری ماهواره‌ای

هر چقدر که علم و فن‌آوری رشد می‌کند امکان استفاده اطلاعاتی نیز از ابزارها بیشتر می‌شود. در ابتدای تولید هر وسیله جدید برخوردار از دانش روز، تنها نهادهای حاکمیتی دولتی از آن استفاده می‌کنند، اما با رواج استفاده از آن، دانش بکار رفته در ابزارهای مورد نظر توسط شرکت‌های مختلف بازتولید و منجر به تولید گسترده می‌شود که در نتیجه تعداد استفاده‌کنندگان آن بیشتر می‌گردد. در حال حاضر نیز بسیاری از ابزار و تجهیزات جاسوسی به همین دلیل با قیمت‌های نه چندان بالا و به تعداد زیاد عرضه می‌شود. مانند انواع میکروفن‌های مینیاتوری که از آن برای شنود محیطی استفاده می‌کنند یا بالون که هرچند قبل از هواپیما ساخته و بکارگیری شد و اولین قانون در حوزه حقوق بین‌المللی هوایی نیز در این خصوص وضع شده است، اما کماکان از بالون‌ها برای جاسوسی، زیاد استفاده می‌شود. دولت آمریکا از این ابزار به کرات استفاده کرده است. نوع جدیدی از هواپیمای جاسوسی برای جمع‌آوری اطلاعات تصویری هواپیماهای بی‌سرنشین (یو.آ. وی.) که به زنبور هم موسوم هستند می‌باشد. آن‌ها بدون خلبان می‌باشند که توسط تکنیسین‌های مستقر بر روی زمین با استفاده از دستگاه‌های کنترل از راه دور هدایت می‌شوند. ماهواره‌های جاسوسی نیز از ابزارهای مهم در جاسوسی هستند.

حسن آن‌ها نسبت به هواپیماها در آن است که دولت‌ها می‌توانند با توجه به "اصل آزادی فضا بر اساس عرف بین‌المللی" (ضیایی، ۱۳۸۷: ۴۲۴)؛ پیشین، ماهواره‌های خود را به صورت قانونی فراز جو کشورها عبور دهند. ماهواره‌های جاسوسی با گرفتن عکس و فیلم و ماهواره‌های اکتشافی با گرماسنجی می‌توانند نسبت به فعالیت‌های زیرزمین حدس‌هایی بر اساس فرضیه‌های علمی ارائه کنند.

۴. جاسوسی از طریق کابل‌های برق

یکی از آسان‌ترین و شایع‌ترین راه‌های «نشت اطلاعات»^۱ خطوط ارتباطی مخابراتی است و آسیب‌پذیری این خطوط نیز به وضعیت کشورها بستگی دارد. در همین راستا به کشف تازه محققان امنیتی در کنفرانس «بلک هت»^۲ که از ۲۷ جولای تا ۱ آگوست ۲۰۱۳م. برگزار گردید اشاره می‌شود که باعث شده تا نگرانی‌های جدیدی در مورد سرقت اطلاعات مطرح شود و گمانه زنی‌های تازه‌ای در این زمینه صورت بگیرد.

یکی از روش‌های جدید این کار نفوذ به شبکه‌های اتوماسیون خانگی یا کاری از مناطق مسکونی یا شرکت‌های بازرگانی با استفاده از شبکه‌های اینترنت^۳ است که نقل و انتقال دیتا در آن‌ها از طریق کابل‌های برق و الکتریسیته صورت می‌گیرد.

غیر از ابزارهایی که صرفاً برای جاسوسی ساخته شده است و آن تجهیزاتاتی که خاصیت دوگانه دارند بدین منظور که هم از آن‌ها برای مصارف واقعی و تعریف شده استفاده می‌شود و هم برای جاسوسی به مانند تلفن همراه، هواپیما، ماهواره و ... ابزارها یا اشیای دیگری نیز وجود دارد که تصور امکان جاسوسی از آن‌ها وجود ندارد. بلکه سازمان‌های جاسوسی با ساخت اشیایی شبیه به آن، دستگاه‌های جاسوسی مخصوص در آن نصب و تعبیه می‌کنند.

۱. Data Leak

۲. Black Hat Conference

۳. Ethernet

به عنوان مثال خبرگزاری استرالیا در سال ۲۰۱۲ م. مدعی شد، در نزدیکی یکی از "تأسیسات هسته‌ای ایران، نیروهای امنیتی، صخره‌های کاذبی کشف کرده‌اند که حاوی تجهیزات مخابراتی و جاسوسی بوده است" (<http://www.theaustralian.com>). همچنین یکی از وسیله‌هایی که در موارد مختلفی از آن به عنوان ابزار جاسوسی نیز استفاده شده است اسباب بازی می باشد.

ج. تجزیه و تحلیل یافته‌ها

۱/ج. مرزگذاری مفهومی میان جاسوسی و سایر جرم‌ها

اگر چه همه جرایم به نوعی امنیت را خدشه‌دار می‌کنند، اما در برخی جرایم این خصیصه روشن‌تر است. به عبارت دیگر به طور مستقیم با مفاهیم امنیت ملی و آسایش عمومی در ارتباط هستند چنان که جرایمی مانند جاسوسی، محاربه، سوء قصد به جان مقام‌های سیاسی به طور مستقیم حاکمیت ملی و نظم عمومی را هدف قرار می‌دهد. "اعمالی که خیانت به کشور، یا بر ضد استقلال و تمامیت سرزمینی و مضر به دفاع ملی کشور و مخل مناسبات خارجی آن با سایر کشورها و نظایر آن باشد تحت عنوان جرایم بر ضد امنیت خارجی کشور قابل مجازات دانسته شده است." (جوئیاری، ۱۳۷۶: ۳۱۸). لازم به ذکر است رسیدگی به جرایم علیه امنیت بر اساس بندهای ۴، ۳، ۱ ماده ۵ قانون تشکیل دادگاه‌های عمومی و انقلاب اصلاحیه ۱۳۸۱/۷/۲۸ در صلاحیت دادگاه انقلاب است که البته ابتدا پرونده در دادرسی انقلاب مطرح و پس از تکمیل و صدور کیفرخواست پرونده به دادگاه انقلاب ارسال خواهد شد.

۲/ج. تمیز جرم سیاسی از جاسوسی

"جرم سیاسی ناشی از فکر سیاسی یا از یک مؤسسه یا دستگاه سیاسی است و جرم سیاسی در معنی اخص جرمی است که مخالف نظام سیاسی داخلی یا خارجی کشور باشد؛ مانند توطئه برای تغییر شکل حکومت." (لنگرودی، ۱۳۸۷: ۱۹۲).

"جرم سیاسی با جرم بر ضد امنیت متفاوت است، اما با توجه به این که مجرمان سیاسی، انسان‌هایی با حسن نیت می‌باشند، معمولاً یک‌سری تضمین‌هایی برای آن‌ها در نظر گرفته شده است. از جمله این تضمین‌ها می‌توان به هیئت منصفه اشاره کرد. یا به عنوان مثال نوع مجازات قابل اجرا نسبت به مجرمان سیاسی و نیز نوع زندان‌هایی که این افراد در آن نگهداری می‌شوند، با مجازات و کیفیت زندان مجرمان عادی فرق دارد". (حبیب زاده، ۱۳۸۵: ۱۲۶).

معمولاً انگیزه یک مجرم عادی همچون جاسوس در ارتکاب جرم، نفع شخصی یا انتقام‌جویی و شهوت‌رانی و ... است. حاصل کار مجرم سیاسی به جامعه و ملت باز می‌گردد، اما نتیجه اقدام مجرم عادی به خود او باز می‌گردد.

به نظر نگارندگان، هر اقدامی که امنیت داخلی و خارجی جامعه و کشور را بر هم زند، حتی از سوی بهترین و مفیدترین افراد جامعه باشد، جرمی عمومی محسوب می‌شود. نکته‌ای که در این خصوص وجود دارد آن است که در بسیاری از مواقع تشخیص انگیزه افراد از اقدام‌های خرابکارانه در جامعه به راحتی قابل تشخیص نیست. در هر حال این که فردی با هدف اعتراض به سرکوب سیاسی و فرهنگی و با وجود آرمان‌گرایی محض^۱ به آتش زدن یا شکستن شیشه اموال عمومی مبادرت کند به مانند فردی است که جهت دزدی یا ارضاء حس پرخاشگری خود مرتکب جرمی عمومی می‌شود.

۳/ج. جاسوسی و خیانت به کشور

تابعان هر دولت باید تعهدات و تکالیف خود را نسبت به کشور و میهن خویش ایفا کنند و بر خلاف منافع ملی اقدام نکنند. چرا که تقریباً در همه شرایط و موقعیت‌ها برای برخورداری از هر حقی، تکلیفی نیز باید تعهد و اجرا شود. در تمام نظام‌های حقوقی جهان مصادیقی عمومی از خیانت احصا شده است. اگر در ایران تشکیل و اداره گروه‌های

۱. آرمان‌گرایی محض به خیال‌گرایی منجر می‌شود. آرمان‌گرایی باید با واقع‌گرایی تلفیق شود.

غیرقانونی بر ضد امنیت کشور یا همکاری با گروه‌های غیرقانونی داخلی جرم علیه امنیت کشور محسوب شود، در کانادا علاوه بر جرم‌انگاری اقدام‌هایی بر علیه امنیت ملی، تعدد زوجات از مصادیق خیانت محسوب می‌شود و در زمره اعمال صلاحیت شخصی^۱ می‌باشد.

باید توجه کرد که اقدام‌های نابخردانه و از روی ضعف علمی و اجرایی را نباید در زمره خیانت محسوب نمود، مثلاً اگر یک ایرانی به عمد یا سهل‌انگاری اقدامی کند که ارزش پول و سرمایه ملی کاسته شود یا حتی فرصت‌های مالی، اعتباری از ایران گرفته شود اگر چه نتیجه آن از اقدام یک جاسوس بسیار بیشتر به منافع ملی ضربه زند اما او را نباید به عنوان خائن قلمداد نمود.

تابعیت ایرانی، تنها شرط خیانت به ایران نیست، بلکه اتباع خارجی که بر اساس تعهد قراردادی به ایران خود را متعهد نموده‌اند اگر به ارایه اطلاعات کاری یا خلاف تعهد، اقدام کنند در زمره خائنان قرار می‌گیرند. جاسوسی نیز علاوه بر اتباع ایرانی از سوی تابعان دیگر دولت‌ها ممکن است صورت گیرد. در این خصوص اتباعی از کشورهای دیگر در ایران دستگیر و محاکمه شدند.

قانون مجازات اسلامی و همین‌طور قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح از کلمه خیانت استفاده نکرده است. مصادیق خیانت به دولت ج.ا.ایران را این چنین می‌توان فهرست نمود. مساعدت و همکاری با دشمن (ماده ۵۰۸ ق.م.ا. ۱۳۷۵)؛ تسلیم اسرار یا تصمیم‌های دولت راجع به امور نظامی به مأموران دولت متخاصم (ماده ۵۰۶ ق.م.ا)؛ پنهان کردن یا سبب اخفاء جاسوسان یا سربازان دولت خصم را فراهم کردن (ماده ۵۱۰ ق.م.ا)؛ تحریک نظامی‌ها به الحاق به دشمن (ماده ۷ لایحه تشکیل دادگاه فوق‌العاده رسیدگی به جرایم ضد انقلاب).

۱. در صلاحیت شخصی، دولت‌ها نسبت به بعضی از جرایم مورد نظرشان، پس از حضور متهم در کشور با اراده خود یا استرداد، صلاحیت قضایی خود را اعمال می‌کنند.

۴/ج. تمیز جاسوسی از افشای عمدی اطلاعات

در جاسوسی، انتقال مستقیم اطلاعات به غیر، یعنی دشمن خارجی یا نماینده و عامل آن صورت می‌گیرد. در حالی که در افشای عمدی اطلاعات برعکس جاسوسی، به صورت مستقیم انتقال اطلاعات به دشمن مدنظر نیست. افشا کننده اطلاعات به دنبال آن نیست که اطلاعات طبقه‌بندی شده را به یک فرد یا سازمان جاسوسی ارایه کند. بلکه به دلایلی معمولاً غیر از انتفاع شخصی به افشای عمدی اطلاعات می‌پردازد. در ایران موضوع جرم افشای عمدی اطلاعات می‌تواند اسناد، اطلاعات، تصمیم‌های طبقه‌بندی شده دولتی موضوع ماده ۲، ۳ قانون مجازات اسلامی و آیین‌نامه طرز نگهداری اسناد سری و محرمانه دولتی مصوب ۱۳۵۳، نقشه‌ها یا اسرار یا اسناد و تصمیم‌های مرتبط با سیاست داخلی یا خارجی کشور موضوع ماده ۵۰۱ ق.م.ا، یا اسرار سیاسی، نظامی و یا امنیتی متجلی در ماده ۵۰۳ ق.م.ا باشد.

۵/ج. حقوق کیفری ایران قبل از انقلاب اسلامی در حوزه جاسوسی

در دوران قدیم گفتمان حاکم آن بوده که پادشاه خود را محور و دلیل تشکیل کشور می‌دید، بنابراین جرم علیه امنیت دولت و مردم، صحبت (تبلیغ) علیه شاه و اهانت بر او و خانواده وی همه در یک طیف قرار می‌گرفت.

در دوره نظام غیر مردم‌سالاری اقدام بر علیه سلطان چه نشستن بر صندلی وی یا ترور او با اقدام ظالمانه علیه کشور در یک طیف قرار داشت حتی اقدام بر علیه شاه با مجازات بیشتری همراه می‌شد.

۱. بررسی قانون مجازات مقدمین بر امنیت و استقلال مملکت ۱۳۱۰ خورشیدی
نام قانون مذکور مجازات اقدام‌کنندگان بر (علیه) امنیت و استقلال کشور است که اگر تنها به همین نام و نه محتوی قانون نگریسته شود بسیار مثبت و مفید است، اما با نگاه به قانون متوجه پیوند غیرحقوقی میان هر نوع اقدام حتی فکری و تبلیغی علیه سلطنت با اقدام مسلحانه بر امنیت کشور خواهیم شد. چنان چه مرتکبان بند ۱ ماده اول که به حبس از سه تا ده سال محکوم می‌شدند کسانی بودند که در ایران به هر اسم یا به هر عنوان

دسته یا جمعیت یا شعبه، جمعیتی تشکیل یا اداره می‌کردند که مرام یا رویه آن ضدیت با سلطنت مشروطه ایران و رویه یا مرام آن اشتراکی بوده یا عضو دسته یا جمعیت یا شعبه یا جمعیتی می‌شدند که با یکی از مرام یا رویه‌های مزبور در ایران تشکیل شده باشد. درحالی که نظام سلطنتی یکی از نظام‌های موجود از میان نظام‌ها و روش‌های مختلف حکومت‌داری است. اما در این قانون هر کس بر نظام سلطنتی انتقاد می‌نمود یا روش دیگری را پیشنهاد می‌داد محکوم می‌گردید.

۲. قانون مجازات عمومی ۱۳۰۴ خورشیدی

این قانون به تفکیک جرم‌های علیه امنیت خارجی هم چون قیام مسلحانه، جاسوسی، پناه به سرباز و جاسوس دشمن، ارایه اطلاعات به خارجی پرداخته و مجازات هر کدام را مشخص نموده بود. قانون دادرسی و کیفر ارتش مصوب ۱۳۱۸، در فصل دوم که خیانت، جاسوسی، تحریک به خیانت نام داشت ماده ۳۱۰ آن، نظامی تبعه ایران یا در خدمت ارتش را که علیه ایران سلاح حمل نماید به اعدام محکوم نموده، ماده ۳۱۱ در بند ۴ نظامیانی که خیانت نموده موجب ارایه اسرار جنگی، نقشه‌ها، تبانی با دشمن، توطئه برای تسلیم مکانی به دشمن و تشویق افراد (رزمنده‌ها) به فرار یا تفرقه آن‌ها شوند به اعدام محکوم نموده بود.

۶/ج. قوانین ایران از ۱۳۵۷ به بعد در حوزه جاسوسی

در ابتدا از دادگاه انقلاب باید سخن به میان آورد که در مراکز استان‌ها و مناطقی که ضرورت تشکیل آن را رئیس قوه قضائیه تشخیص دهد تشکیل می‌شود و در ۶ مورد خاص به شرح زیر صلاحیت رسیدگی خواهد داشت:

۱. کلیه جرایم علیه امنیت داخلی و خارجی و محاربه و افساد فی الارض؛
۲. توهین به مقام بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران و مقام معظم رهبری؛
۳. توطئه علیه جمهوری اسلامی ایران یا اقدام مسلحانه و ترور و تخریب مؤسسات به منظور مقابله با نظام؛
۴. جاسوسی به نفع اجانب؛

۵. کلیه جرایم مربوط به قاچاق و مواد مخدر؛

۶. دعاوی مربوط به اصل ۴۹ قانون اساسی.

بندهای اول تا سوم از صلاحیت دادگاه انقلاب مواردی هستند که در قانون مطبوعات و در مواردی با این سه مورد یعنی کلیه جرایم علیه امنیت داخلی، توهین به مقام بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران و مقام معظم رهبری و توطئه علیه جمهوری اسلامی ایران هم‌پوشانی دارد و ممکن است باعث پدید آمدن تعارض در تشخیص مرجع صالح برای رسیدگی به این دسته از جرایم شود.

۷/ج. قانون مجازات اسلامی (تعزیرات) مصوب ۱۳۷۵ مجلس شورای اسلامی

قانون مذکور در موادی به جرم‌انگاری جاسوسی و بیان مجازات آن پرداخته است که به اختصار مورد مطالعه قرار می‌گیرد. ماده ۱۰۱^۱ در خصوص واگذاری اسناد یا اسرار راجع به سیاست داخلی یا خارجی کشور به افراد فاقد صلاحیت می‌باشد. در بحث رکن مادی جرم مذکور در این ماده به رفتار مجرمانه اشاره می‌شود که در این جرم مرکب بوده (جمع‌آوری و تسلیم اطلاعات) که به صورت فعل مثبت مادی است و از طریق ارایه و تسلیم نقشه‌ها یا اسرار یا اسناد و تصمیمات راجع به سیاست داخلی یا خارجی کشور به افراد فاقد صلاحیت یا مطلع ساختن افراد فاقد صلاحیت از مفاد آن اسناد و تصمیمات واقع می‌شود.

در رکن روانی، مرتکب علاوه بر سوءنیت عام (قصد جمع‌آوری اطلاعات و تسلیم آن به افراد فاقد صلاحیت) باید علم به مجرمانه بودن اسناد و تصمیمات و علم بر عدم صلاحیت افرادی که آن‌ها را از مفاد اسناد مطلع می‌کند، نیز داشته باشد.

---

۱. «هرکس نقشه‌ها یا اسرار یا اسناد و تصمیمات راجع به سیاست داخلی یا خارجی کشور را عالماً و عامداً در اختیار افرادی که صلاحیت دسترسی به آن‌ها را ندارند قرار دهد یا آن‌ها را از مفاد آن مطلع کند به نحوی که متضمن نوعی جاسوسی باشد نظر به کیفیات و مراتب جرم به ۱ تا ۱۰ سال حبس محکوم می‌شود».

ماده ۵۰۲^۱ جاسوسی له و علیه دو کشور بیگانه در قلمرو ایران می‌باشد. شرایط اختصاصی این بزه در حوزه عنصر مادی شامل جاسوسی با منفعت یک دولت بیگانه و به ضرر دولت بیگانه دیگر می‌باشد. شرط است که بزه جاسوسی موضوع این ماده نه به نفع و نه به ضرر دولت ایران بلکه به نفع یک دولت بیگانه و به ضرر یک دولت بیگانه دیگر باشد. تشخیص این امور یعنی نداشتن ارتباط با منافع کشور ایران و داشتن ارتباط با منافع و مصالح یک دولت بیگانه با دادگاه است. وقوع بزه در قلمرو ایران از دیگر شروط تحقق این ماده است. عنصر روانی این ماده قصد جاسوسی کردن به نفع یک دولت بیگانه و به ضرر دولت بیگانه دیگر است.

ماده ۵۰۳^۲ در خصوص کسب اطلاع از اسرار سیاسی و نظامی می‌باشد. عنصر مادی جرم در این ماده، ورود به مواضع مربوط برای سرقت یا نقشه‌برداری یا کسب اطلاع از اسرار سیاسی، نظامی یا امنیتی است.

"لازم است که مرتکب، عمل داخل شدن به مواضع مربوط را به نحوی که در عرف، قصد او را محرز سازد انجام دهد" لازم است که مجرم به محلی داخل شده باشد که برای انجام قصد خائنه او مناسب باشد. تطبیق مورد بر حسب کیفیت عمل با دادگاه است (پیمانی، ۱۳۸۹: ۲۹)؛ این ماده از جرایم عمدی است. سوءنیت عام مرتکب ورود عمدی، آگاهانه به مراکز ممنوع می‌باشد و سوءنیت خاص مرتکب قصد سرقت یا نقشه‌برداری یا کسب اطلاع از اسرار سیاسی، نظامی یا امنیتی می‌باشد که اساس عنصر روانی را تشکیل می‌دهد.

۱. «هر کس به نفع یک دولت بیگانه و به ضرر دولت بیگانه دیگر در قلمرو ایران مرتکب یکی از جرایم جاسوسی شود به نحوی که به امنیت ملی صدمه وارد نماید به ۱ تا ۵ سال حبس محکوم می‌شود».

۲. «هر کس به قصد سرقت یا نقشه‌برداری یا کسب اطلاع از اسرار سیاسی یا نظامی یا امنیتی به مواضع مربوط داخل شود و همچنین اشخاصی که بدون اجازه مأمورین یا مقامات ذیصلاح در حال نقشه‌برداری یا گرفتن فیلم یا عکس‌برداری از استحکامات نظامی یا اماکن ممنوعه دستگیر شوند به ۶ ماه تا ۳ سال حبس محکوم می‌شوند».

ماده ۵۰۵^۱ در ارتباط با جمع‌آوری اطلاعات طبقه‌بندی شده به قصد برهم زدن امنیت کشور است. عنصر مادی آن جمع‌آوری اطلاعات طبقه‌بندی شده به هر وسیله و هر نحوی است. مرتکب جرم نیز هر کسی با هر وضعیتی و نقشی، مقامی، جنسیتی و هر ملیتی می‌تواند باشد. عنصر مادی این ماده سوءنیت عام که عمد در جمع‌آوری اطلاعات است و سوءنیت خاص آن، قصد بر هم زدن امنیت کشور می‌باشد. به نظر می‌رسد برای جلوگیری از جمع‌آوری اطلاعات طبقه‌بندی شده بهتر بود قانونگذار تنها اقدام مذکور را بدون بیان با "هدف بر هم زدن امنیت کشور" و "قصد در اختیار دیگران گذاشتن" جرم‌انگاری می‌کرد، زیرا صرف جمع‌آوری اطلاعات طبقه‌بندی شده امکان بروز خطر برای کشور و ارایه اطلاعات به بیگانگان را موجب می‌شود. از طرفی جمع‌آوری اطلاعات با قصد مذکور را به صورت مجزا با مجازات بیشتری جرم‌انگاری می‌نمود.

ماده ۵۰۶^۲ به تخلیه اطلاعاتی مسئولان حفاظت اطلاعات توسط دشمن پرداخته است. اول این که "حکم ماده ناظر است به مأمورانی که مسئول امور حفاظتی و اطلاعاتی طبقه‌بندی شده باشند. بنابراین چنانچه مأمورانی غیر از این افراد مرتکب این جرم شوند، تخلف آنان مشمول حکم این ماده نخواهد بود" (پیمانی، ۱۳۸۹: ۳۸). دوم این که باید مأموران قبل از زمان بروز تخلف از سوی آنان آموزش لازم را دیده باشند. تخلیه اطلاعاتی به هر حالتی گفته می‌شود که مأمور، اطلاعاتی را بدون قصد و انگیزه ارایه آن به فرد غیر صلاحیت دار به صورت ناخواسته بیان نماید و موجب آگاهی او از اطلاعات شود.

۱. هر کس با هدف برهم زدن امنیت کشور به هر وسیله اطلاعات طبقه‌بندی شده را با پوشش مسئولان نظام یا مأموران دولتی یا به نحو دیگر جمع‌آوری کند، چنانچه بخواهد آن را در اختیار دیگران قرار دهد و موفق به انجام آن شود به حبس از ۱۰ تا ۲۰ سال و در غیر این صورت به حبس از ۱ تا ۵ سال محکوم می‌شود.

۲. چنانچه مأموران دولتی که مسئول امور حفاظتی و اطلاعاتی طبقه‌بندی شده می‌باشند و به آن‌ها آموزش لازم داده شده است، در اثر بی‌مبالاتی و عدم رعایت اصول حفاظتی توسط دشمنان تخلیه اطلاعاتی شوند، به یک تا شش ماه حبس محکوم می‌شوند.

ماده ۵۰۸^۱ در خصوص همکاری با دول خارجی متخاصم است. "در ماده ۵۰۸ قانونگذار به نوعی همکاری اشاره نموده که در عرف حقوق جزایی به طور معمول از آن به جاسوسی تعبیر می‌شود" (پیمانی، ۱۳۸۹: ۳۸). به نظر می‌رسد بهتر بود به جای کلمه "متخاصم" از "کلیه دولت‌ها و بازیگران" استفاده می‌شد زیرا جاسوسی برای هر دولت و گروهی هرچند که رابطه نزدیک سیاسی و اقتصادی با ایران داشته باشد در حکم خیانت است.

ماده ۵۱۰^۲ در خصوص اخفا و جذب جاسوسان است. عنصر مادی این جرم در بحث رفتار فیزیکی، مخفی کردن جاسوسان یا سبب آن را فراهم کردن می‌باشد. عنصر روانی جرم، سوءنیت عام یعنی عمد در مخفی کردن یا سبب اخفا شدن و سوءنیت خاص قصد برهم زدن امنیت و لطمه زدن به کشور است.

۸/ج. قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح (۱۳۸۲/۱۰/۰۹)

در قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح، به مانند سایر قوانین ملی به خصوص قانون مجازات اسلامی از لفظ خیانت استفاده نشده است. از ویژگی‌های این قانون، ممنوع نمودن عضویت کارکنان نیروهای مسلح در هر گروه سیاسی است. با توجه به آن که در بین نیروهای نظامی همیشه اصل لزوم عدم دخالت در سیاست مطرح بوده است. در حقیقت نیروهای نظامی از آن جا که تنها وظیفه دفاع در برابر تجاوز خارجی و بازدارندگی نظامی دارند، باید با هر درجه و سمتی تابع سیاست و تصمیم‌های دولتمردان

۱. هرکس یا گروهی با دول خارجی متخاصم به هر نحو علیه جمهوری اسلامی ایران همکاری نماید، در صورتی که محارب شناخته نشود به یک تا ده سال حبس محکوم می‌گردد.

۲. «هر کس به قصد بر هم زدن امنیت ملی یا کمک به دشمن، جاسوسانی را که مأمور تفتیش یا وارد کردن هرگونه لطمه به کشور بوده اند شناخته و مخفی نماید یا سبب اخفای آن بشود به حبس از ۶ ماه تا ۳ سال محکوم می‌شود. تبصره: هر کس بدون آن که جاسوسی کند یا جاسوسانی را مخفی نماید افرادی را به هر نحو شناسایی و جذب نموده و برای جاسوسی علیه امنیت کشور به دولت خصم یا کشورهای بیگانه معرفی نماید به ۶ ماه تا ۲ سال حبس محکوم می‌شود».

باشند. برای اولین بار پس از انقلاب در یک قانون جزایی، خوشبختانه مجازات شلاق به عنوان مجازات تعزیری در قانون م.ج.ن.م مورد استفاده قرار نگرفته است. برای اجرایی نمودن قانون اشاره شده آیین نامه انضباطی نیروهای مسلح برای تطبیق رفتار کلیه کارکنان واحدهای نظامی ایران با اصول و قواعد مورد نظر جمهوری اسلامی در نیروهای مسلح تدوین شده است. در این آیین نامه برای متخلفان از آن مجازات‌هایی در نظر گرفته شده است. از حسن‌های این آیین نامه باید گفت که برای نشان دادن اقدام‌های ضد ملی عامدانه برخلاف تعهدات نظامی که به منافع ملی ضربه وارد می‌کند از لفظ خیانت استفاده کرده است. تبصره ۳ ماده ۶ مصادیق خیانت را احصا و خائن را معرفی کرده است.

۹/ج. خلط (آمیختگی) مبحث جرم علیه کشور، علیه خدا، علیه حکومت

در قوانین مجازات، آمیختگی جرم علیه کشور و جاسوسی با اقدام علیه امنیت فردی دیده می‌شود و مرزی میان آن‌ها به تصویر کشیده نشده است. باید میان اقدام علیه کشور و استقلال آن، تضعیف امنیت و دفاع ملی، همچنین سلامت و بهداشت مردم که در قالب بیوتروریسم قرار می‌گیرد با توهین و افترا بر ضد مسئولان دولتی و نادیده گرفتن حقوق الهی تفاوت قائل بود و همه موارد مذکور که البته تنها به عنوان نمونه بیان شد را به صورت مجزا در نظر و جرم انگاری نمود و مجازات‌هایی متناسب با هر جرم وضع کرد.

۱۰/ج. جاسوسی در حقوق فن آوری اطلاعات

دو فن آوری در عرصه فن آوری اطلاعات و ارتباطات نقش تعیین‌کننده‌ای به عهده داشتند که عبارتند از: رایانه^۱ و مخابرات^۲. هدف از اختراع رایانه، تسریع و تسهیل

---

۱. Computer

۲. Telecommunication

پردازش اطلاعات بود که به خوبی به ثمر نشست و مخبرات نیز به عنوان مهم‌ترین ابزار ارتباطی، در نشر این اطلاعات پردازش شده نقش بسزایی ایفا کرده است.

استفاده از عبارت حقوق فن‌آوری اطلاعات کلیه اشکال جاسوسی مدرن را تحت پوشش خود قرار می‌دهد، چه حالت‌هایی که در فضای واقعی اما با وجود ابزارهای نوین صورت می‌گیرد یا آن‌هایی که در فضای مجازی ارتکاب می‌یابد. حقوق فن‌آوری اطلاعات، مجموعه قوانین حاکم بر کلیه ابزارها، تجهیزات و حتی روش‌هایی است که به موجب علم و دانش، امکان ذخیره، انتقال، تغییر داده‌ها و اطلاعات را دارا می‌باشد که نتیجه آن بازرگانی الکترونیکی، جرایم رایانه‌ای و اینترنتی، حفاظت یا افشاء اسرار خصوصی، شخصی و دولتی در فضای مجازی است.

جاسوسی رایانه‌ای با استفاده از نرم‌افزارها و دستگاه‌های مرتبط با رایانه مانند فلش (معمولی و از نوع جاسوسی آن)؛ صورت می‌گیرد. بدین ترتیب که جاسوس یا فرد یا گروه در خدمت وی اطلاعات طبقه‌بندی شده را از حافظه رایانه کپی می‌کند و با دستگاه‌ها و ابزاری چون دیسکت، لوح فشرده یا فلش به انتقال اطلاعات به فرد غیر صلاحیت‌دار مبادرت می‌کند. در حقیقت جاسوسی رایانه‌ای استفاده غیرمجاز و در تعارض با منافع سازمانی و ملی بدون استفاده از شبکه‌های رایانه‌ای به خصوص شبکه جهانی اینترنت می‌باشد. «زمانی که جاسوسی از طریق نصب برنامه بر روی رایانه در فضای مجازی رخ می‌دهد به طور دقیق نقطه تفکیک دو نوع عمده جاسوسی اینترنتی و رایانه‌ای است». (فاطمی راد، ۱۳۹۱: ۴۲) و جاسوسی در فضای مجازی با وجود شبکه اینترنت، جاسوسی اینترنتی می‌شود. اما در هر دو مورد جاسوسی رایانه‌ای و جاسوسی اینترنتی مسئله مهم دسترسی غیر مجاز به اطلاعات و اسناد طبقه‌بندی شده است.

در قانون جرایم رایانه‌ای، مصوب ۱۳۸۸ نیز تنها از داده‌های «سری» نام برده شده و آن را شامل داده‌هایی می‌داند که افشای آنها به امنیت کشور یا منافع ملی صدمه وارد می‌کند، زیرا بنا بر تعبیری، قانون‌گذار در قانون مزبور تمایل دارد تا تعداد طبقات اطلاعات را کاهش دهد. از این رو، تنها افشای داده‌هایی را جرم می‌داند که افشای آن‌ها،

امنیت ملی را به مخاطره می‌اندازد. البته اگر منظور قانون‌گذار کاهش طبقات بوده است، می‌توان آن را موضوع مثبتی دانست، اما به دلیل تفاوت آن با قانون مجازات اسلامی که در آن از چهار طبقه یاد شده است، این مسئله زمانی که قاضی بخواهد براساس قانون جرایم رایانه‌ای حکم صادر کند با توجه به بیان تنها دو طبقه‌بندی سری و به‌کلی سری، دچار مشکل می‌شود.

«قانون‌گذار جمهوری اسلامی در ماده ۷۳۲ قانون مجازات اسلامی یا همان ماده ۳ جرایم رایانه‌ای توانست با تدبیری موفق، این نوع جدید از جاسوسی را که تحت عنوان جاسوسی رایانه‌ای شناخته می‌شود، پوشش دهد، بدین ترتیب جاسوسی رایانه‌ای در سه مرحله به صورت کامل جرم‌انگاری و مجازات آن مقرر شده است، اما پرسش اساسی این است که چرا با وجود اینکه قانون مجازات اسلامی پیش از این و در ماده ۵۰۵ در مورد جرم جاسوسی، جرم‌انگاری کرده بود، یکبار دیگر و در یک ماده قانونی جدید باز هم به جرم‌انگاری جاسوسی پرداخته است؟ به عبارت دیگر، مگر این جرایم چه تفاوت‌هایی با یکدیگر دارند که مقنن تحت عنوان دو ماده قانونی به شرح آن‌ها پرداخته است؟ آیا ماده ۳ جرایم رایانه‌ای ماده ۵۰۵ را نسخ کرده است؟ آیا رایانه به‌عنوان ابزار جرم سبب تفاوت بین دو ماده شده است یا موارد دیگری نیز وجود دارد؟

در پاسخ به این پرسش‌ها باید گفت، ماده ۳ جرایم رایانه‌ای ماده ۵۰۵ را نسخ صریح یا ضمنی نکرده و هر دو ماده قانونی در دادگاه‌ها قابل اعمال است و صرف ارتکاب جرم با رایانه نمی‌تواند موجب تصویب قانون جدیدی باشد، زیرا در همان ماده ۵۰۵ قانون مجازات اسلامی نیز عنوان «به هر نحو دیگر» یا «به هر وسیله» وجود دارد که شامل رایانه هم می‌شود، بنابراین، تفاوت‌های دیگری وجود دارد که اینک به بیان آنها می‌پردازیم:

۱. در ماده ۵۰۵ قانون مجازات اسلامی بحث از اطلاعات طبقه‌بندی شده به‌طور عام است و شامل هر چهار طبقه اطلاعات می‌شود، اما در ماده ۳ جرایم رایانه‌ای تنها از اطلاعات سری و به‌کلی سری نام برده شده و اطلاعات محرمانه و خیلی محرمانه را از تعریف خودخارج کرده است. همان‌طور که می‌دانیم اطلاعات سری، اطلاعاتی است که

افشای آن به منافع ملی و امنیت کشور لطمه وارد می‌کند و اطلاعات به‌کلی سری، اطلاعاتی است که افشای آن‌ها به امنیت کشور و منافع ملی صدمات جبران‌ناپذیر می‌زند. بدین ترتیب چون ماده ۳ جرایم رایانه‌ای به اطلاعات سری و به‌کلی سری اختصاص دارد، در موارد جرایم احتمالی در حال حاضر قاضی به این ماده و نه ماده ۵۰۵ قانون مجازات اسلامی استناد می‌کند.

۲. در ماده ۵۰۵ آمده است که «اطلاعات را جمع‌آوری کند»، اما در ماده ۳ جرایم رایانه‌ای مقرر شده است که «دسترسی به داده‌ها» بدین ترتیب متوجه خواهیم شد که محدوده ماده ۳ جرایم رایانه‌ای بیشتر است و صرف دسترسی به این اطلاعات را جرم‌انگاری کرده، اما از سویی هم این ماده ضعف دارد، زیرا جمع‌آوری اطلاعات را مورد اشاره قرار نداده است. حال در فرضی که فردی به اطلاعات طبقه‌بندی شده دسترسی پیدا کرده و این اطلاعات را جمع‌آوری کرده باشد، قبل از در اختیار قرار دادن، جرم متعدد انجام داده است، اما قاضی، ماده ۵۰۵ قانون مجازات اسلامی را اعمال خواهد کرد، زیرا جمع‌آوری اطلاعات مستلزم دسترسی به آن اطلاعات بوده و مجازاتش هم اشد است.^۱

۳. در ماده ۵۰۵ بیان شده است که اطلاعات طبقه‌بندی شده را «در اختیار دیگران قرار دهد». مفهوم دیگران کلی و مبهم است و امکان دارد منظور مقنن، کشور یا فرد بیگانه یا فرد غیر صالح و... باشد، اما ماده ۳ جرایم رایانه‌ای این نقص را جبران کرده و باز هم با تعریفی بازتر نسبت به ماده قبلی بیان داشته است، برای افراد فاقد صلاحیت یا دولت، سازمان، شرکت یا گروه بیگانه یا عاملان آن‌ها.

۱. آرش کامرانلو، جاسوسی رایانه‌ای و تفاوت آن با جاسوسی‌های سنتی.

۴. یکی از دلایلی که با وجود یک ماده قانونی، ماده دیگری تصویب می‌شود، افزایش مقدار مجازات مقرر در ماده پیشین است، در اینجا نیز همان‌طور که در متن مواد یادشده مشخص است، در ماده ۵۰۵، مجازات فرد در صورتی که موفق به انتقال اطلاعات شود ۲ تا ۱۰ سال حبس مقرر شده است و در صورت عدم موفقیت یک تا ۵ سال حبس، اما در ماده ۳ جرایم رایانه‌ای برای انتقال اطلاعات به افراد فاقد صلاحیت ۲ تا ۱۰ سال حبس و برای انتقال اطلاعات به گروه، دولت و سازمان بیگانه بین ۵ تا ۱۵ سال حبس تعزیری مقرر شده است که شدیدتر محسوب می‌شود.

۱۱/ج. قوانین داخلی در حوزه سایر

اولین واکنش قانونی در ایران در برابر بعضی از جرایم رایانه‌ای قانون اصلاح قانون مطبوعات مصوب ۱۳۷۹/۱/۳۰ مجلس شورای اسلامی است که در تاریخ ۷/۲/۷۹ مورد تأیید شورای نگهبان قرار گرفته است.

قانون جرایم رایانه‌ای در پنجم خرداد ۱۳۸۸ مجلس شورای اسلامی تصویب گردید. در قانون ایران بین جرایم رایانه‌ای و اینترنتی فرقی وجود ندارد. هر جرمی که به وسیله سخت‌افزارهای رایانه‌ای یا به کمک نرم‌افزارها در محیط مجازی صورت گیرد جرم رایانه‌ای است. در قوانین کیفری ایران تعریفی از جرم جاسوسی به عمل نیامده است. این رویکرد در قانون جرایم رایانه‌ای نیز مشاهده می‌شود. جاسوسی رایانه‌ای تجسس غیرمجاز پیرامون داده‌های دارای طبقه‌بندی به وسیله رایانه، ابزارهای مربوط به آن و یا در محیط مجازی و شبکه‌ها به خصوص در شبکه جهانی اینترنت و کسب غیر مجاز اطلاعات طبقه‌بندی شده می‌باشد.

درخصوص ماده ۲ قانون جرایم رایانه‌ای^۱ بیان می‌شود شنود محتوا در حال انتقال ارتباطات آشکار نشده در سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی یا امواج الکترومغناطیسی یا نوری است که با فعل مادی صورت می‌گیرد. شنود غیرمجاز از جرایم عمدی است. بنابراین وجود عمد در شنود نزد مرتکب ضروری است. وجود انگیزه خاصی در مرتکب شنود غیرمجاز برای تحقق جرم شرط نشده است.

همچنین «ماده ۳ قانون جرایم رایانه‌ای به سه ماده جداگانه تقسیم شود. بدین ترتیب که بند الف با موضوع دسترسی غیرمجاز به داده‌های سری و ماده ۴ با موضوع نقض تدابیر امنیتی سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی زیر عنوان دسترسی غیرمجاز در مبحث یکم آورده شود. بند "ب" و همچنین ماده ۵ نیز تحت عنوان افشای داده‌های رایانه‌ای یا مخابراتی طبقه‌بندی شده به صورت مجزا آورده شده و بند "ج" نیز به جاسوسی سایبری اختصاص داده شود» (یوسف‌وند، ۱۳۹۲: ۶۶).

با توجه به این که دیدگاه قانون‌گذار در قانون جرایم رایانه‌ای به سوی کاهش میزان دسته‌بندی انواع اطلاعات و داده‌ها بوده به طوری که فقط از داده سری نام برده، بنابراین لازم است طبق تبصره ۲ ماده ۳ قانون مزبور آیین‌نامه نحوه طبقه‌بندی و نگهداری داده‌های رایانه‌ای برای رفع هرگونه ابهام در امر دادرسی تهیه و تصویب شود.

ماده ۴^۲ نقض تدابیر امنیتی به منظور دسترسی غیرمجاز به داده‌های سری است. مرتکب جرم می‌تواند نظامی یا غیرنظامی باشد و برخورداری مرتکب از سمت و پست خاصی شرط نشده است و مرتکب، ایرانی یا خارجی می‌تواند باشد. اقدام مرتکب از

۱. هر کس به طور غیرمجاز محتوی در حال انتقال ارتباطات غیرعمومی در سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی یا امواج الکترومغناطیسی یا نوری را شنود کند، به حبس از شش ماه تا دو سال یا جزای نقدی از ده میلیون (۱۰/۰۰۰/۰۰۰) ریال تا چهل میلیون (۴۰/۰۰۰/۰۰۰) ریال یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد.

۲. «هرکس به قصد دسترسی به داده‌های سری موضوع ماده ۳ این قانون، تدابیر امنیتی سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی را نقض کند به حبس از شش ماه تا دو سال یا جزای نقدی از ده میلیون (۱۰/۰۰۰/۰۰۰) ریال تا چهل میلیون (۴۰/۰۰۰/۰۰۰) ریال یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد.»

طریق فعل مادی مثبت و با نرم افزارها و بدافزارهای خاصی صورت می گیرد. این جرم عمدی است و وجود عمد برای دسترسی به داده ها در فعل مرتکب ضروری است. این جرم از جرایم مقید به نتیجه نیست و حتماً نیازی به احراز دسترسی به داده های سری توسط مرتکب از سوی دادگاه وجود ندارد.

بند "ج" ماده ۲۵ قانون جرایم رایانه ای به انتشار یا در دسترس قرار دادن محتویات آموزش جاسوسی می پردازد. قانون گذار به منظور پیشگیری همه جانبه از وقوع جاسوسی رایانه ای در بند "ج" ماده ۲۵ قانون جرایم رایانه ای افرادی را که مباشرتاً اقدام به ارتکاب این جرم نمی کنند ولی زمینه را برای وقوع آن آماده می کنند، مجرم شناخته است. در واقع ماهیت این جرم باتوجه به بند ۲ ماده ۴۳ قانون مجازات اسلامی نوعی معاونت در ارتکاب جرم است که به صورت مستقل جرم شناخته شده است. باتوجه به اطلاق واژه های انتشار یا در دسترس قراردادن به این نکته پی می بریم که نه تنها انتشار یا در دسترس قرار دادن محتویات آموزشی مزبور در دنیای فیزیکی مشمول این ماده است (مثل آنکه کسی یک نرم افزار جاسوسی را به دیگری بدهد)؛ بلکه چنانچه این عمل در محیط اینترنت و به اصطلاح فضای سایبر نیز رخ دهد، عمل مرتکب قابل مجازات با این ماده خواهد بود. عنصر روانی این جرم سوءنیت عام در انتشار یا در دسترس قرار دادن محتویات آموزشی مزبور است. البته بهتر بود قانون گذار با به کارگیری عبارت «به طور غیرمجاز» در صدر ماده پس از عبارت «هر شخصی که» از شبهه های احتمالی جلوگیری می کرد.

۱۲/ج. الزام های حقوق بشری در حوزه جاسوسی

حقوق بشر به عنوان تضمینات بنیادین اخلاقی است که انسان ها در هر جایی و با هر فرهنگی صرف نظر از مذهب، نژاد، رنگ، جنسیت، عقاید، افکار سیاسی و پایگاه اجتماعی به این دلیل که انسان می باشند از آن برخوردارند. هدف حقوق بشر تأمین شرایط ضروری برای برخورداری حداقل از یک زندگی مطلوب است. انسان ها از آنجا که آزاد هستند زمانی که در نقش یک کاربر اینترنت و فضای مجازی قرار می گیرند نیز باید مختار به تصمیم گیری و اجرای آن باشند. مگر آن که بر خلاف اصول عمومی و کلی

بخوانند اقدام کنند. به عنوان مثال بخواهند به هرزه‌نگاری از کودکان مبادرت ورزند، خرابکاری‌های امنیتی و تولید بمب در محیط اینترنت را آموزش دادند یا بدون رضایت دیگران به افشای اسرار خصوصی آنان شامل خاطرات و عکس‌ها اقدام کنند. با توجه به آن که حریم خصوصی مردم و اطلاعات آن‌ها در شبکه‌های رایانه‌ای و مجازی در معرض خطر افشا وجود دارد به طوری که می‌توان گفت «بدون تردید آسیب‌پذیرترین و قابل دسترس‌ترین بخش از فضای سایبر، حریم‌های خصوصی مربوط به افراد است» (ابوالحسنی، ۱۳۹۲: ۹۳).

وقتی که افراد به عنوان متهم مورد بازخواست و سؤال قرار می‌گیرند نیز باید کرامت انسانی و حقوق قضایی افراد رعایت شود. حال در جایی که فرد به جاسوسی متهم می‌شوند به مانند سایر متهم‌ها به جرایم عمومی باید از حقوق انسانی برخوردار باشند. یکی از موارد مهم در حوزه حقوق بشر عدم اتهام‌زنی به کلیه متهمان به خصوص جاسوسان است. بدین معنی که اگر فردی به جاسوسی اقدام نموده باشد و همچنین شواهد و دلایلی نیز مبنی بر جاسوسی فرد وجود داشته باشد چنانچه برای ضابطان (مأموران عملیاتی سازمان‌های اطلاعاتی)؛ کشور محرز شده باشد که فرد به جاسوسی اقدام نموده است، اما به دلیل ناکافی بودن آن مدارک یا پیش‌فرض‌هایی در ذهن کارشناسان و مسئولان حفاظتی و اطلاعاتی چون کم بودن مدارک، ضابطان تصمیم بگیرند برای به علم رسیدن قاضی یا تحت تأثیر قرار دادن او به منظور صدور حکم علیه متهم، به دیگر جرایمی که به آن ارتکاب نورزیده است متهم کنند.

نتیجه‌گیری

حقوق و اندیشمندان حقوقی باید به طور دایم تحولات علمی در حوزه‌های مختلف را رصد کنند تا منطبق بر جدیدترین اکتشافات و فرآیندهای واقع در سطوح ملی و بین‌المللی به ارایه طرح و پیشنهاد برای تدوین قانون بپردازند. در این صورت است که حقوق از تحولات عقب نمانده و جامعه‌ای سالم‌تر را به ارمغان خواهد آورد.

اتخاذ تصمیم صحیح و انتخاب راه حل درست در مورد یک موضوع منوط به داشتن شناخت دقیق از آن موضوع است و شناخت مشکلات و خطرات ناشی از فن آوری اطلاعات لازمه انتخاب راه حل صحیح برای مقابله با آن مشکلات و خطرات است.

پیشنهادها و راهکارها:

- دولت‌ها باید با اعتماد به مردم خود زمینه بروز افکار، اندیشه‌ها و نقد رویه‌ها و عملکردها را مهیا سازند و از طرفی با درمیان گذاشتن اطلاعات فاقد طبقه‌بندی کشور با نخبگان و مردم، زمینه بحث و بررسی و اتخاذ تصمیم‌های عقلانی را فراهم کنند. در این صورت است که مردم درک می‌کنند در اداره کشور به خصوص در عرصه‌های سیاسی، راهبردی، اقتصادی و فرهنگی سهیم می‌باشند. احساس این که ارایه و بیان یک پیشنهاد خوب از سوی یک روزنامه‌نگار، استاد دانشگاه یا فعال اجتماعی و فرهنگی می‌تواند تبدیل به یک برنامه و ایده ملی شود برای هر شهروندی خوشایند است. در این حالت به طور اطمینان‌بخشی می‌توان گفت که تعلق به کشور و نظام سیاسی نیز نزد مردم بسیار افزایش خواهد یافت.
- از دیگر مواردی که موجب کاهش جاسوسی و افشای عمدی اطلاعات می‌شود بالا نبردن غیرمنطقی و غیر لزوم سطح محرمانگی اطلاعات و عدم امنیتی کردن اطلاعات مملکتی است تا بدین وسیله دایره دسترسی غیرمجاز به اطلاعات زیاد نشود و افراد، خودآگاه و ناخودآگاه به این سو گرایش پیدا نکنند.
- آگاه‌سازی افراد تأثیرگذار در جامعه در دو بعد تبعات و اثرات حقوقی جاسوسی و افشای عمدی اطلاعات و هوشیار نمودن افراد به شگردها و توانایی‌های سازمان‌های جاسوسی در به خدمت گرفتن افراد مدنظر آنها می‌تواند در کاهش جرایم جاسوسی و افشای عمدی اطلاعات بسیار مؤثر باشد.

- برای این که اطلاعات طبقه‌بندی شده در جهت تأمین منافع ملی بهره‌برداری شود و عاملی برای ضربه به امنیت کشور و از دست رفتن منابع و حیثیت کشور نشود باید به دارندگان قانونی آن اطلاعات امتیازها و مزایایی اعطا کرد. به همین دلیل از راهکارهای حفظ اطلاعات و جلوگیری از افشای عمدی اطلاعات و جاسوسی تأمین مالی و رفاهی کارکنانی که دسترسی به اطلاعات طبقه‌بندی شده دارند می باشد. به نحوی که کارکنان مورد اشاره، حداقل هم‌تراز طبقه متوسط جامعه بتوانند زندگی کنند و در حد متعارف امکان استفاده از مواهب و نعمات برای آن‌ها وجود داشته باشد.
- تقویت روحیه ملی و عرق ملی در بین کارکنان و کلیه افرادی که به اطلاعات طبقه‌بندی شده دسترسی دارند. این اقدام باعث همبستگی بیشتر میان کارکنان صاحب صلاحیت در دسترسی به اطلاعات طبقه‌بندی شده با مسئولان کشور و صاحبان قدرت می شود.
- حکمرانی مطلوب^۱ از سوی مسئولان و دولتمردان. حکمرانی مطلوب که بر تقید دولت به حرمت نهادن بر حقوق بشر و آزادی‌های اساسی شهروندان دلالت دارد، رابطه میان دولت و شهروند خویش را از حوزه امور صرفاً داخلی خارج ساخته و حاکمیت مطلق دولت در این زمینه را سخت در معرض تهدید قرار داده است. (نفچی، ۱۳۸۹: ۶۹).
- تشکیل دادگاه‌های اختصاصی جزایی ویژه با حضور قضات متبحر در این حیطه با توجه به افزایش میزان وقوع این دسته از جرایم امری اجتناب‌ناپذیر است. موضوعی که متأسفانه قانون جدید جرایم رایانه‌ای به آن کم لطف بوده و مانند جرایم ارتكابی از سوی اطفال و نوجوانان بزهکار با این قضیه برخورد کرده است. به قول یکی از اساتید حقوق دانشگاه میشیگان: ما

---

۱. Good Governance

نمی‌توانیم با جنگیدن جلو پیشرفت فن‌آوری اطلاعات را بگیریم و حتی نمی‌توانیم از آن فرار کنیم چرا که هیچ جایی برای فرار نخواهیم یافت که از این فن‌آوری تأثیر نگرفته باشد. در این زمینه لازم است به صحبت‌های فرمانده وقت نیروی انتظامی ایران اشاره کنیم که «استفاده اصولی از فن‌آوری‌های ارتباطی در فضای مجازی، لازمه پیشرفت در دنیای کنونی می‌باشد و در عصر ارتباطات این فن‌آوری‌ها اجتناب ناپذیر است».

(<http://www.hamshahrionline.ir>)

منابع

- ابوالحسینی، علیرضا (۱۳۹۲)، معرفی و برآورد تهدیدهای سایبری، تهران: نشر دیده بان.
- آشوری، محمد (۱۳۷۵)، آیین دادرسی کیفری، جلد ۲، تهران: نشر سمت.
- بشریه، حسین (۱۳۷۴)، جامعه شناسی سیاسی، تهران: نشر نی، دوم.
- پیمانی، ضیالالدین (۱۳۸۹)، حقوق کیفری اختصاصی (۳) جرایم علیه امنیت و آسایش عمومی، تهران: چاپ هشتم، نشر میزان.
- جعفری لنگرودی، محمد جعفر (۱۳۸۷)، ترمینولوژی حقوق، تهران، گنج دانش، چاپ ۱۹.
- حبیبزاده، محمد جعفر، کرامت، قاسم (۱۳۸۹)، جرم بی مبالاتی در افشای اطلاعات طبقه بندی شده، نشریه دانشکده حقوق دانشگاه تهران، دوره ۴۰، شماره ۲۰.
- حبیبزاده، محمد جعفر و موسوی مجاب، درید (۱۳۸۵)، تحلیل جرم فعالیت تبلیغی علیه نظام جمهوری اسلامی ایران، نشریه فقه و حقوق، تابستان، شماره ۹.
- ریچلسون، جفری (۱۳۷۴)، سازمان های جاسوسی جهان، ترجمه بابک ساعدی، تهران: نشر کیهان.
- شومپیتر، جوزف (۱۳۷۵)، کاپیتالیسم سوسیالیسم دموکراسی، ترجمه منصور، حسن، تهران: نشر مرکز، دوم.
- ضیایی بیگدلی، محمدرضا (۱۳۸۷)، حقوق بین الملل عمومی، تهران: نشر گنج دانش، چاپ سی و چهارم.
- فاطمی راد، سعید (۱۳۹۱)، جاسوسی رایانه ای، تهران: نشر مرکز آموزشی و پژوهشی شهید سپهد صیاد شیرازی.
- کی نیا، مهدی (۱۳۷۶)، مبانی جرم شناسی، تهران: نشر دانشگاه تهران.
- گلدوست جویباری، رجب (۱۳۷۶)، بهار و تابستان، بررسی سیاست کیفری ایران در مورد جرایم علیه امنیت داخلی و خارجی کشور در قانون تعزیرات سال ۱۳۷۵، مجله کانون وکلا، شماره ۱۱.
- مرادی، صفرعلی (۱۳۹۲)، جاسوسی، تهران: نشر دانشگاه امام حسین (ع).

- ناشری، هدیه (۱۳۹۱)، جاسوسی اقتصادی و صنعتی، مترجم: سلامی، شهریار، تهران: نشر دانشگاه صنعتی مالک اشتر.
- نفچی مفرد، حسام (۱۳۸۹)، حکمرانی مطلوب در پرتو جهانی شدن حقوق بشر، تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش های حقوقی شهردانش.
- نوربها، رضا (۱۳۷۵)، حقوق جزای عمومی، تهران: نشر میزان
- یوسف وند، مصطفی (۱۳۹۲)، افشای اطلاعات طبقه بندی شده در حقوق کیفری ایران، تهران: نشر دیده بان.
- Andreas U. Schmidt, Giovanni Russello, Antonio Lioy, “Security and privacy in mobile information and communication systems : second international icst conference, MOBISEC ۲۰۱۰”, Catania, Sicily, Italy, May ۲۷-۲۸, ۲۰۱۰”, Distribution: New York: Springer, ۲۰۱۱.
- <http://www.aftabir.com>
- <http://www.floridasoundmasking.com>
- <http://www.h۸۴.blogfa.com>
- <http://www.independent.co.uk>
- <http://www.theaustralian.com>.
- John Keegan, ۲۰۱۲, “A History of Warfare”, Vintage Publisher
- NATO Advanced Research Workshop on the Intangibles of Security, edited by Francois Géré, and Mary Sharpe, “ Global security : a vision for the future : addressing the challenges and opportunities for research in the Information Age”, ۲۰۰۹, Brussels, Belgium.
- Peter Schweizer, Friendly Spies: “ How America's Allies Are Using Economic Espionage to Steal Our Secrets”, Atlantic Monthly Pr; 1st Edition edition (January ۱۹۹۳), pp ۱۶۰-۱۷۹

